

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ АХБОРОТ МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА МАКТАБ КУТУБХОНАСИНИНГ РОЛИ

Султанова Зухра Шухратовна

*Муҳаммад ал-Ҳоразмий номидаги Тошкент ахборот
технологиялари университети “Ахборот кутубхона тизимлари”
кафедраси ассистенти*

Аннотация: Ушбу мақолада мактаб кутубхонасининг ахборот-таълим соҳасидаги ўрни, ўқувчиларнинг ахборот маданияти тушунчаси ва уни шакллантириш йўллари, мактаб кутубхоналари фаолиятида олимларнинг қарашлари ёритилган

Калит сўзлар: кутубхона, мактаб, кутубхона иши, электрон кутубхона, ахборот маданияти

Аннотация: В данной статье рассматривается роль школьной библиотеки в сфере информации и образования, концепция информационной культуры учащихся и пути ее формирования, взгляды ученых на деятельность школьных библиотек

Ключевые слова: библиотека, школа, библиотечная работа, электронная библиотека, информационная культура

Abstract: this article examines the role of the school library in the field of information and education, the concept of information culture of students and the ways of its formation, the views of scientists on the activities of school libraries

Keywords: library, school, library work, electronic library, information culture

Глобал ахборотлаштириш, ахборот-коммуникация муҳитини шакллантириш бу рақобатбардош таълим тизимини яратишни талаб қилади, бу эса таълим сифатини ахборот жамияти ҳаётининг замонавий талабларидан ажратишдан қочади.

Ахборот ва билимларнинг тобора кўпайиб бориши парадигманинг "умрбод ўрганиш" дан "умрбод ўрганиш"га ўтишига олиб келди. Бугунги кунда ўз-ўзини тарбиялаш ва шахсий ўзини ривожлантириш таълимнинг устувор йўналишларига айланмоқда. Таълим ҳар бир инсонда билим даражасини ошириш учун онгли эҳтиёжни тарбиялаш учун мўлжалланган узлуксиз жараёнга айланади.

Янги таълим тизими нафақат ўқувчиларнинг умумбашарий билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришига, балки олинган билимларни амалий фаолиятда ижодий қўллай оладиган талаба шахсини ривожлантиришга ҳам қаратилиши керак. Вақт инсоннинг шахсий фазилатларига алоҳида талаблар

қўяди, ахборот маконида тез ҳаракатланиш қобилиятини, маълумотларни топиш, таҳлил қилиш ва умумлаштириш қобилиятини таъкидлайди.

Янги ахборот технологияларининг жадал ривожланиши талабалар ва ўқитувчилар учун кутубхона ва ахборот хизматлари сифатини ошириш муаммосини долзарблаштирди, бу даражага эришиш учун таълимнинг янги сифатига эришиш кўп жиҳатдан боғлиқ. Мактаб ва кутубхона ўртасидаги ўзаро муносабатлар муаммосини ҳал қилиш долзарбдир. Буни таълим муассасаси кутубхонасининг педагогик салоҳияти қўллаб-қувватлайди.

Мақоламизнинг долзарблиги таълим парадигмасининг ўзгариши, унинг жамиятда содир бўлаётган динамик ўзгаришларга мувофиқлигини таъминлаш зарурати билан боғлиқ бўлиб, бу таълим муассасалари ва мактаб кутубхоналари фаолиятига таъсир кўрсатди.

Ҳозирда олимларнинг қарашлари бўйича мактаб кутубхоналарининг роли ва мактаб кутубхоначиси фаолияти тўғрисида учта етакчи ёндашув, педагогика фани ва амалиётининг учта қарашлари мавжуд. Биринчи ёндашувнинг моҳияти мактаб кутубхоналари негизида янги бўлинма - media кутубхона ёки мактаб кутубхонаси media-марказини яратиш зарурлигини асослаш ва кутубхоначининг вазифасини media мутахассиси вазифалари билан тўлдиришдир. Иккинчиси-кутубхона мактаб маълумотларига айланиши керак кутубхона маркази ва кутубхоначи информатор вазифаларини бажариши керак; учинчиси-мактаб кутубхоналарини педагогик таркибий қисм сифатида кўриб чиқиш таълим муассасалари аниқ функцияларга эга бўлиши керак.

Таълим муассасаси ҳам, кутубхона ҳам ягона мақсадни кўзлайди: зарур ахборот ресурслари билан таъминлаш, ахборотга очиқ ва тўлиқ киришни таъминлаш орқали шахснинг ўзини ўзи ривожлантириш, ўзини ўзи тарбиялаш мотивациясини шакллантиришга кўмаклашиш.

Мактаб кутубхоналари фаолиятининг турли жиҳатлари кўплаб нашрларда акс эттирилган. Т.Д Жукова, Е. М. Зуева, Е. В. Иванова, Е. Н. Ястребцева ва бошқаларнинг асарлари мактаб кутубхоналарининг ҳозирги ҳолати муаммоларига бағишланган.

Кутубхоначиларнинг касбий таълими соҳасидаги тадқиқотлар Ю.Н.Столяров, Н.И. Гендина, Г.А. Иванова ва бошқалар. Шахсий ахборот маданиятини шакллантиришнинг услубий асослари Н. И. Гендина, Г.А.Стародубова, И.Р.Осипова, Н.Збаровской ва бошқалар томонидан ишлаб чиқилган. В. Р. Чудинова, Т. Д. Полозова, Ю. Р. Мелентева ва бошқалар болалар ва ўспиринларда ўқишни ўрганишга бағишланган.

Мактаб кутубхонаси кутубхона ишини ташкил этишнинг ўзига хос шакли ҳисобланади, чунки у маълум бир таълим муассасаси, яъни ушбу кутубхона фаолият кўрсатадиган мактаб билан бевосита боғлиқдир. Шу муносабат билан мактаб кутубхонасининг асосий фаолияти ўқув жараёнини ахборот билан таъминлашга, шунингдек ўқувчиларнинг қизиқишини ривожлантиришга қаратилган.

Мактаб кутубхонасининг мақсадлари қуйидагилардан иборат: мактабдаги ўқув жараёнини ахборот билан таъминлаш, ўқувчилар ва ўқитувчиларнинг узлуксиз таълимини ривожлантириш; мактаб ўқувчиларининг ижодий қобилиятларини ривожлантиришга кўмаклашиш, маънавий бой, ахлоқий жиҳатдан соғлом шахсни шакллантириш; мактаб жамоатчилигининг барча аъзолари учун кутубхона хизматларини ташкил этиш. Фойдаланувчиларни ёши, ирқи, жинси, дини, миллати, тили, касбий ёки ижтимоий мавқеидан қатъий назар маҳаллий, минтақавий, миллий ёки глобал ахборот манбаларига йўналишни таъминлаш ва киришни ташкил этиш; мактаб ўқувчилари учун ахборот тренингларини ташкил этиш, шу жумладан турли хил ахборот эҳтиёжларини қондириш учун маълумотларни қидириш, чиқариш, танқидий таҳлил қилиш ва мустақил равишда фойдаланишни ўрганишдан иборат. Ўқувчиларни Internet билан таништириш соҳасида ўқитувчилар ва ота-оналар жамоасининг саъй-ҳаракатларини бирлаштириш, ўқувчиларнинг ўқишини ўргатиш ва бошқариш, ўқувчиларнинг ҳаёти давомида кутубхоналарни ўрни, кутубхонада ўқиш, ўрганиш ва улардан фойдаланишга бўлган эҳтиёжлари ва одатларини тарбиялаш ва мустаҳкамлаш.

Мактаб кутубхонасининг вазифалари эса: фондларни шакллантириш; кутубхона ва ахборот хизматлари ва қўшимча таълим хизматларини кўрсатиш; мактаб ўқувчиларининг ахборот саводхонлиги, ахборот дунёқараши ва ахборот маданиятини шакллантириш бўйича профессор-ўқитувчилар билан ўзаро муносабатларни ташкил этиш, умрбод таълимнинг мажбурий шарти сифатида қўллаб-қувватлаш миллий дастурини амалга оширишда ёрдам бериш ва китобхонликни ривожлантириш, китоб ва китобхонликни тарғиб қилишнинг турли шакллари ташкил этиш, шу жумладан ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишга асосланган ҳолда, ижтимоий шерикларнинг кенг доираси, биринчи навбатда болалар кутубхоналари билан фаолиятни мувофиқлаштириш, ота-оналар жамоасини оилавий ўқиш қадриятлари билан таништиришдан иборат.

Жамиятнинг ўзгариши ва таълимнинг янги вазифалари билан бир қаторда умумтаълим муассасаси кутубхонаси фаолияти ҳам ўзгартирилмоқда. Ахборот жамиятининг ривожланиш босқичида мактаб кутубхонаси ўқув жараёнининг марказига, шунингдек, педагогик янгиликлар платформасига айланмоқда. Ўқувчиларга ахборот билан ишлаш бўйича билим ва кўникмалар мажмуасини ўргатишда кучли, технологик жиҳатдан жиҳозланган кутубхона ва ахборот маркази марказий рол ўйнай бошлади.

Ахборот маконининг узлуксиз кенгайиши шароитида мактаб кутубхоначиларига, ўқувчилар ва ўқитувчиларга ахборот билан ишлашни ўргатиш вазифаси юклатилган, бу эса доимий касбий ривожланиш ва касбий ўсиш зарурлигини келтириб чиқаради.

Билимлар жамиятига ўтиш шароитида умумтаълим муассасалари кутубхоналарининг вазифаси янгича тушунилади. ХХІ аср мактаб кутубхонасининг вазифаси шахснинг ахборот маданиятини шакллантиришдир.

Мактаб кутубхонаси технологияси сезиларли ўзгаришларга дуч келди, бу унинг нормал ишлашини таъминлайдиган муайян жараёнлар ва операциялар тўпламидир. Бугунги кунда мактабларда кутубхона ва ахборот таъминотининг сифат жиҳатидан янги даражасига эришиш ҳар бир кутубхона фаолиятига янги ахборот ва телекоммуникация технологияларини (электрон каталоглар, автоматлаштирилган кутубхона ва ахборот тизимлари ва бошқаларни) жорий этиш билан боғлиқ.). Бундай шароитда кутубхона ва ахборот хизматларининг анъанавий ва инновацион усулларини интеграциялаш жараёни ўсиб бормоқда.

Мактаб кутубхоналари ўқитиш ва тарбиялаш жараёнини ахборот-кутубхона билан таъминлаш, ушбу соҳадаги янгиликларга эътибор қаратиш учун мўлжалланганлиги сабабли, бу уларни кутубхона фондлари таркибини ўзгартиришга интилади, асосан ишга қабул қилишнинг замонавий ёндашувларини белгилайди ва уларни излашга мажбур қилади.

Таълим муассасаси кутубхонаси ХХІ асрда шаклланаётган ва фаол ривожланаётган ахборот-таълим маконининг бир қисми бўлиб, ҳужжатли ва ахборот ресурсларини тўплаш ва улардан фойдаланишни таъминлайдиган маданий, маърифий, илмий ва ёрдамчи ижтимоий муассасадир.

Мактаб кутубхоналарининг ҳужжатлар тўпламлари, шу жумладан ўқув, бадий адабиётлар, илмий-оммабоп адабиётлар, даврий нашрлар ўқув видеолари, multimedia дарсликлари ва қўлланмалари, маълумотномалар ва энциклопедиялар, ўқув дастурлари ва бошқалар билан тўлдирилади. Бугунги кунда мактабларда таълимий Internet-ресурсларидан фаол фойдаланилмоқда.

Ўқувчиларнинг ахборот маданияти тушунчаси ва уни шакллантириш йўллари

Инсоният цивилизациясининг ахборот жамияти даврига кириши, ахборот технологияларининг мисли кўрилмаган ўсиш суръати ва кейинги йилларда мактаб таълимида рўй бераётган туб ўзгаришлар-буларнинг барчаси алоҳида маданиятни - шахснинг ахборот маданиятини шакллантиришни зарур қилди. "Ахборот маданияти" тушунчаси "ахборот технологиялари" ютуқларига асосланган янги ахборот цивилизацияси маданияти билан бирлаштирилган анъанавий кутубхона ва библиографик маданиятнинг муваффақиятини ўз ичига олади.

Ахборот маданияти инсоннинг ахборот муҳити билан ўзаро муносабатларида билим, кўникма ва рефлексив муносабатлар мажмуаси мавжудлигида ифодаланади.

Ахборот маданиятини шакллантириш жараёни деярли барча ўқув курсларига ва дарсдан ташқари лойиҳа ва илмий-тадқиқот ишларига қўшилган тақдирдагина талабаларга ушбу соҳада тўлақонли таълим бериш мумкин. Шу билан бирга, олинган билимларни турли хил маълумот манбалари билан мустақил ишлаш орқали кўллаб-қувватлаш керак. Буни кутубхоналарда қилиш энг қулайдир.

Мактаб ўқувчиларининг бундай тизимли амалиётини ташкил этиш мактаб ва кутубхонанинг биргаликдаги саъй-ҳаракатлари натижаси бўлиши керак.

Мактаб ўқувчиларининг ахборот маданиятини шакллантириш бўйича ишларнинг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

I. кутубхона фондини тўлдириш.

1. Ахборот ва услубий ишлар.

2. Мактаб ўқувчилари билан оммавий иш.

3. Ўқувчилар билан Individual ишлаш.

4. Ўз касбий даражасини тизимли такомиллаштириш.

Кутубхона мактабнинг таркибий бўлинмаси бўлиб, ўқувчиларни ахборот жамиятида ҳаётга тайёрлаш вазифаларини ўз олдига қўяди:

1) ўқувчиларни турли хил нашрларда (китоблар, даврий нашрлар ва ҳоказоларда керакли маълумотларни мустақил равишда излашга ўргатиш.);

2) ўқувчиларни илмий, бадиий, маълумотнома адабиётлари билан таништириш ва у билан мустақил ишлаш кўникмаларини ривожлантириш;

3) ўқувчиларнинг билим қизиқишлари ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш.

Кутубхонада ўқувчиларнинг ахборот маданиятини шакллантириш бўйича ишлар режа асосида олиб борилади.

- Кутубхона фаолиятининг асосий йўналишлари қуйидагилар бўлиши керак:
- ўқув жараёнини ахборот-библиографик таъминлаш;
  - синфдан ташқари машғулотларда ўқувчи образининг жозибадорлигини кўрсатиш, уни ўқиш билан таништириш орқали талаба шахсининг ижодий салоҳиятини ривожлантириш;
  - ногирон болаларнинг интеллектуал қобилиятларини фаоллаштириш, уларнинг хатти-ҳаракатларини тузатиш ва китоб билан мулоқот қилиш орқали ижтимоий мослашиш;
  - ўқувчиларни янги билимларни олиш учун компьютердан фойдаланиш билан таништириш;
  - китоб билан мустақил ишлаш техникасини ўргатиш, электрон оммавий ахборот воситалари ҳақида маълумот кидириш, ҳар томонлама билимга эга фойдаланувчи кўникмалари бўлиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Шрайберг, Я. Л. Электронное библиотековедение – новая наука? К постановке вопроса / Я. Л. Шрайберг, Ю. В Соколова // Научные и технические библиотеки. – 2019. – № 12. – С. 85–93.
2. Jasco, P. What is Digital Librarianship // Computers in Libraries. – 2000. – Vol. 1. – Pp. 54–55.
3. Что такое электронное библиотековедение? // Научные и технические библиотеки. – 2002. – № 1. – С. 123–126.
4. Jasco, P. Design and implementation of a course on “digital librarianship” // Proceedings of the 2nd ACM/IEEE–CS Joint Conference on Digital Libraries (JCDL) (Portland, Oregon, USA, 13–17 July, 2002). – Available at: <http://lair.indiana.edu/papers/jasco.pdf> (20.06.2013).
5. ГОСТ 7.0-99 СИБИД. Информационно–библиотечная деятельность, библиография. Термины и оп-ределения. – Москва : ИПК Издательство стандартов, 1999.
6. Шрайберг, Я. Л. Современные тенденции в автоматизации библиотечно-информационных техноло-гий // Научные и технические библиотеки. – № 2. – С. 18–24.
7. Шрайберг, Я. Л. Электронные библиотеки России: программная стратегия и проектная такти-ка // Научные и технические библиотеки. – 2001. – № 2. – С. 69–74.
8. Шрайберг, Я. Л. Первое десятилетие информационного века: влияние информационно–электронной среды на роль и позиции библиотек в развивающемся обществе // Научные и технические биб-лиотеки. – 2011. – № 1. – С. 7–63.
9. Столяров, Ю. Н. Электронное библиотековедение // Научные и технические библиотеки. – 2005. – № 2. – С. 94–102.
10. Столяров, Ю. Н. Лидер электронного библиотековедения // Научные и технические библиотеки. – 2012. – № 8. – С. 68–78.
11. Столяров, Ю. Н. Библиотековедение в опасности // Библиотечное дело – 2003: гуманитарные и технологические аспекты : сб. матер. Восьмой международной конференции (Москва, 24–25 апр. 2003 г.). – Москва : МГУКИ, 2003. – С. 27–29.
12. Столяров, Ю. Н. Библиотека – двухконтурная система // Научные и технические библиотеки. – 2002. – №11. – С. 5–24.